

Introducció

En aquest número, continuem oferint panoràmiques actuals dels coneixements sobre temes importants de la història dels Països Catalans en tots els aspectes i en totes les èpoques. El primer article tracta de les principals ciutats romanes de l'actual País Valencià fins al segle III i complementa la visió que en el número anterior es donà sobre les ciutats romanes al territori actual de Catalunya. La primeïra romanització de l'est peninsular s'explica per raons geogràfiques, i aquesta zona s'integrà molt aviat en el nou sistema després de la segona guerra entre Roma i Cartago, començant per Sagunt, si bé no presenta l'existència de grans ciutats.

La historiografia de l'art romànic a Catalunya té una trajectòria prestigiosa de més de cent anys. Però la visió i la interpretació de l'arquitectura religiosa romànica ha experimentat canvis notables durant els darrers decennis, tal com ho mostra l'article sobre el tema que aquí es publica, un text d'una extensió que ha desbordat els límits preestablerts. La renovació ha tingut com a centre d'interès, entre altres, l'antiga seu episcopal d'*Egara*, l'actual Terrassa, després de les excavacions recents, i també les noves recerques sobre les catedrals de la Seu d'Urgell, Girona i Vic. Continua resultant difícil establir la transició tardana del romànic al gòtic a Catalunya, quan ja s'havia imposat al nord de França. En altres temps s'estudiava el romànic català com el primer estil «nacional». La visió integrada en el conjunt europeu s'ha imposat. L'estudi comparat de les estructures i el de les relacions de les formes dels edificis amb la litúrgia són possiblement els aspectes més desenvolupats darrerament, encara que els imperatius econòmics i tècnics van més enllà de la litúrgia i de les reformes monàstiques com la del Cister. L'article remarca que l'arquitectura romànica a Catalunya es perllonga fins ben entrat el segle XIII amb una síntesi eclèctica amb elements nous.

Els ordes militars han estat arreu objecte d'una atenció especial per part dels historiadors. Nasqueren arran de la primera croada per a establir el domini de Terra Santa per part dels europeus occidentals. Es componien de membres meitat monjos i meitat guerrers i tingueren un paper important a Catalunya i Aragó en la lluita d'expansió a costa del poder islàmic a la península Ibèrica, sense necessitat de centrar-se en les expedicions a l'Orient mediterrani, si bé depenien de les cases mare creades allí. Una comarca sencera al nord-est del regne de València es denomina el Maestrat perquè estigué governada pels mestres dels ordes del Temple i de l'Hospital. Des de Ramon Berenguer IV i Jaume I el Conqueridor, els reis comptaren amb els cavallers dels ordes militars per a les seves conquestes i els concediren importants dominis amb castells. Quan fou dissolt l'orde dels templers, que tantes llegendes ha generat després, el

rei Jaume II d'Aragó, Catalunya i València obeí la disposició que havia pres el papa, instigat pel rei de França, però no els perseguí de forma cruenta com passà al regne veí, sinó que absolgué i indemnitzà els templers malgrat la resistència armada que oferiren a la dissolució en els castells de Montsó i de Miravet entre el 1308 i el 1309. Una part dels béns dels templers passà als hospitalers i l'altra al nou orde autòcton de Montesa. Aquest fou el segon orde militar creat al país després del de Sant Jordi d'Alfama, fundat el 1201. S'analitzen la vida i els recursos dels convents dels ordes militars, on residien també, separades, persones d'ambdós sexes sense vots religiosos. Gran novetat presenta la informació sobre les branques femenines dels ordes militars a Catalunya.

La reforma de l'Església catòlica arran del Concili de Trento va ser la resposta ortodoxa a la reforma protestant. L'article que aquí es publica considera que no es pot donar una resposta definitiva sobre l'èxit o el fracàs de la reforma catòlica al Principat de Catalunya i als regnes de València i Mallorca als segles XVI i XVII, malgrat que s'hi dedicaren molts recursos i esforços amb una implicació total dels monarques i la interferència de la Corona amb l'afany d'una preeminència castellana en uns països dotats d'autonomia política. La immigració occitana i el veïnatge de França feien témer la penetració calvinista. El fenomen del bandolerisme i la presència dels moriscos (els musulmans oficialment convertits a la força) van dificultar l'èxit de la reforma catòlica, que penetrà més fàcilment al món urbà, minoritari, que al rural, majoritari. La tradició dels concilis provincials i dels sínodes diocesans facilità la difusió de la reforma catòlica a Catalunya així com l'aplicació de la disposició tridentina d'emprar la llengua popular en la catequesi i la predicació. Lentament, les nocions màgiques i relacionades amb la bruixeria foren substituïdes per la nova ortodòxia.

L'ús de l'energia hidràulica com a alternativa al carbó consumit per la màquina de vapor no és privativa de Catalunya al segle XIX, però aquí presenta una densitat excepcional amb la proliferació de colònies industrials en un medi rural, al llarg dels rius Llobregat i Ter. Entenem per colònies industrials els nuclis amb habitatges obrers al costat de la fàbrica, aixecats per la mateixa empresa; són unes vuitanta, avui en desús o dedicades a altres finalitats. La nombrosa bibliografia sobre el tema és la base de la panoràmica que aquí s'ofereix. La periodització d'un fenomen complex amb una pluralitat de factors i de causes s'imposa a una visió atemporal. Ha costat superar els prejudicis a favor i en contra de les colònies industrials, que es formularen d'una manera polèmica a finals del segle XIX. Al costat de l'elaboració d'un model, cal observar les

particularitats de cada cas. Avui constitueixen un dels elements més destacats del patrimoni industrial català i algunes colònies industrials han estat habilitades en part com a espais museístics pensant en el turisme cultural.

La literatura en llengua catalana es trobava en una fase de consolidació i maduresa quan esclatà la Guerra Civil espanyola de 1936 a 1939. El conflicte impulsà al seu moment el relat breu, més proper a la crònica i al reportatge periodístic que a la ficció realista, que necessitava més temps per a la creació. El referent proper era la literatura generada per la Primera Guerra Mundial. Foren pocs els casos de publicació en forma de llibre a la mateixa època del conflicte, com *Unitats de xoc* de Pere Calders, allunyat del to èpic, i *Els perills de la reraguarda* de Manuel Valldeperes, més moralista. Examinar les característiques i l'evolució d'aquesta narrativa fins a arribar a exemples antològics de novel·les amb versions a diversos idiomes com *Incerta glòria* de Joan Sales i *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda és l'objecte del darrer article d'aquest número.

En commemoració del sisè centenari de la mort del rei Martí l'Humà, la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans organitzà entre el 31 de maig i el 4 de juny de 2010 a la seu de l'Institut un congrés internacional sobre els diversos aspectes —polítics, socials, econòmics i culturals— del temps d'aquell monarca d'Aragó, Catalunya, València, Mallorca, Sardenya i Sicília que morí sense descendència directa, amb la qual cosa s'obrí un interregne que conduí al Compromís de Casp, un fet molt discutit que comportà un canvi de dinastia amb l'entronització de la casa castellana dels Trastàmara a la Corona d'Aragó. S'ofereix aquí una crònica del congrés de manera similar al que es va fer amb el congrés sobre Jaume I de l'any 2008, organitzat igualment per la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

En un altre àmbit, ens fem ressò de la celebració del Congrés Internacional *Ianua Coeli*: La porta monumental romànica als territoris peninsulars, el qual va ser organitzat pels Amics de l'Art Romànic, societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona i Ripoll. La reunió científica perseguia abordar per primera vegada a l'Estat espanyol l'estudi de les grans portades sorgides als territoris cristians de l'occident i de l'orient peninsular durant el segle XII i als anys inicials del XIII.

També s'inclou una relació dels llibres i revistes de temàtica històrica publicats per l'Institut d'Estudis Catalans durant l'any 2010.

A la coberta es reproduïx una pintura a l'oli, *La teixidora*, de Joan Planella i Rodríguez (1850-1910), obra del 1882, que representa una de tantes noietaes que treballaven a les fàbriques de les ciutats catalanes i també a les colònies industrials de les quals es parla en aquest número de *Catalan Historical Review*. Una enquesta oficial portada a terme l'any 1883 indicava que els infants de la classe obrera començaven a treballar als set anys i feien una jornada d'onze a tretze hores diàries. Aquest fou el cost social de la industrialització, tant a Catalunya com arreu. La pintura aquí reproduïda no sembla mostrar un afany crític, sinó que reflecteix un fet quotidià, recreant-se en l'encant de la noieta, il·luminada per una llum zenital, restant a la penombra el contramestre que observa el treball de l'obrero. Joan Planella va ser un pintor famós, pertanyent al corrent realista però també autor de pintures de grans dimensions de tema històric o propagandístic com *Los Comuneros de Castilla* (1887) o el general Prim a la batalla de Tetuan, del 1859.

Al número anterior de *Catalan Historical Review*, vam tenir la satisfacció d'informar de la classificació obtinguda per la revista en diverses bases de dades de revistes espanyoles i internacionals. Ara acaba de ser inclosa amb la categoria més alta al sistema oficial d'avaluació de revistes científiques de ciències socials i d'humanitats a Catalunya, la del sistema Carhus Plus de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR).

Al costat d'aquesta notícia excel·lent, hem de lamentar la desaparició de l'historiador Manuel Riu i Riu, que havia ingressat a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1990 i que era un dels més reconeguts especialistes en arqueologia medieval, i la de l'historiador Robert B. Tate, membre corresponent de la secció des del 1966 que va promoure les relacions entre els estudiosos catalans i britànics en l'àmbit de la història de la cultura. S'hi inclouen les notes necrològiques de les seves obres i les seves trajectòries. Descansin en pau.

ALBERT BALCELLS
Editor